

JOSIP CUGOVČAN, SLIKAR I STVARATELJ PISANICA

O Josipu Cugovčanu, slobodnom slikarskom umjetniku, iz Podr. Sesveta, može se pisati iz dva razloga. Punih dvadeset godina bavi se uspješnim slikarstvom s kojim na posebit način prezentira folklor svoga mjesta i zavičaja. Na tome polju stvaralaštva ostvario je zapažene rezultate izložbama u zemlji i inozemstvu.

Do pred nekoliko godina malo je tko znao da, osim slikarstva, ima jednu pomalo skrivenu i vrijednu strast. On je jedini, koliko nam je poznato, muški stvaratelj i pisatelj pisanica u Podravskim Sesvetama i Republici Hrvatskoj. Tu sposobnost za izradu pisanica u mnogome mu je pomoglo razviti njegovo slikarstvo čistih, jasnih i staloženih boja. Ne može se ni zanemariti utjecaj poznate stoljetne tradicije pokojne bake Ane Halusek u pisanju pisanica. Njegovi pradjedovi obitelji Derežić i Fičko, bili su poznati drvorezbari, čija su ostvarenja ostala u izuzetno lijepo dotjeranim i ukrašenim presličicama i preslicama. Bez Josipovog zanosa i istaknute ljubavi za tu domenu rada, ne bi ni bilo nastavka ove značajne obiteljske tradicije. U njegovoj osobi stopili su se taj slikarski dar i izuzetna ljubav za vrijedne folklorne tradicijske sadržaje i rezultirali novom vrijednošću, pisanjem i stvaranjem njegovih pisanica.

Josipov pribor za stvaranje pisanica običan je i jednostavan. Koristi pisaljku koja se sastoji od drvenog štapića (mekanog drva) i tanke bakrene žice namotane na isti. Svijeća mu je izvor grijanja. Pčelinji vosak rabi u izradi pisanica. U manjoj posudici (zdeljici) od inox-čelika kuha jaja. Za izradu pisanica vrši odabir jaja (kokošje, gusje, patkino, katičino). Među pučanstvom i danas se govori o pisanici ("kokošincu", "racincu", "gusincu") kao kokošjem, patkinom i gusjem jajetu. Umjetnik češće uzima glatko jaje i pere ga u novije vrijeme pijeskom i vimom.

Nekada se jaje čistilo u vodi sa drvenim pepelom. Dobro isprano i očišćeno jaje ponovo se stavlja u hladnu vodu. Normalnim zagrijavanjem kuha ga se do vrenja, bar pola sata. Ovakvim postupkom kuhanja izbjegava se vanjsko i unutarnje pucanje lupine, na kojoj se izvodi glavno pisanje i ukrašavanje. Tako pripremano jaje ostaje kraće vrijeme u vrijućoj vodi, a nakon toga se hladi do potpunog ohlađenja. U svom obiteljskom krugu Josip je upoznao i stari način pripreme ponekih boja. Jabučna žuta boja dobivala se kuhanjem kore, a crvenkasta kuhanjem lukove ljuske.

Tim starim bojama manje se služi u radu i izradi pisanica. U novije vrijeme rabi industrijske boje (crvenu i žutu, crnu / tekstilnu i anilinsku), a bijela boja je samo jaje. Izbor boja ovisi o samoj podlozi jajeta (lupini), čistoći i glatkoći, motivu i tekstu. Pisanica bogata različitim bojama, motivom i tekstem zahtijeva puno vremena, veliku strpljivost, pun smisao stvaratelja, da njome izrazi sve što želi i može u estetskoj i etičkoj vrijednosti.

Na svakoj vrećici je nupatak za pripremu boje, način kuhanja i hlađenja. Da bi mogao bojiti jaje pisaljku zagrijava na plamenu svijeće (bakrenu žicu) do usijanja. Tako zagrišanu pisaljku umače u pčelinji

Josip Cugovčan izrađuje pisanice.

vosak. Vosak se poradi zagrijavanja rastapa i hvata za tanke žice pisaljke. Osnovni ornamenti izrađuju se na podlozi bijeloga jajeta. Jaje s takvim ornamentima moći se u ohlađenoj žutoj boji. Na jajetu se mogu postići razne nijanse boja. Sav taj proces ovisi o vremenu namakanja jajeta i želji stvaratelja pisanica. Dok se jaje kraće moći u boji dobije se svjetliji ton boje. Duljim namakanjem u boji postiže se tamniji ton boje. Ovako obojeno jaje vadi se van, stavlja na mekanu podlogu od novinskog papira ili običnog papirnatog ubrusa i suši se u uvjetima obične sobne temperature. Na tako osušenom i obojenom jajetu ponovo se piše pisaljkom i voskom. Poslije toga jaje se umače u rastopinu crvene boje. Na istoj podlozi od mekih papira i uz sobnu temperaturu ostavlja se jaje do potpunog osušenja. Kad se jaje osuši nastavlja se s pisanjem i ukrašavanjem.

I tako je jaje-pisanica došla do završne faze. Posuda s hladnom crnom bojom stavlja se na grijalište (štednjak). U posudu s pripremljenom bojom, ovisno o njezinoj veličini, stavlja se od pet do sedam jaja. Jedna vrećica anilinske boje služi za bojenje petnaestak kokošjih jaja-pisanica. Otopina s jajima polako se zagrijava do vrenja. U tom postupku značajno je to da voda s bojom ne smije dalje vreti. Otopinu s jajima potrebno je nekoliko puta, lagano i pažljivo, običnim drvčecem, kuhačicom ili žlicom promiješati. Pri toj temperaturi vosak se lagano topi. Jaja treba vaditi pogodnom vadičicom od drveta ili metala i odmah brisati (pamučnom, flannelskom) krpicom preostali vosak. I tako su pisanice potpuno gotove. Lagano se hlade, malo međusobno razmaknute, na čistoj i mekanoj prostirci stola.

Skoro i ne postoje dvije iste pisanice po boji, motivima i načinu ukrašavanja. Svaka pisanica razlikuje se bar u nekom detalju kojega u činu stvaranja napravi stvaratelj pisanica. Motivi starih pisanica (pisanica u Etnografskom muzeju u Zagrebu od 1900. godine iz Podr. Sesveta) bili su biljni: travčice, listići, cvjetovi, vitice loze, klasje žita. Na pisanicama su bile prigodne i ljubavne poruke: Sretan Uskrs! Uspomena (na matkanje, posestrimstvo, pobratimstvo, kumstvo), Hrvatski grb (Etnografski muzej, u Zagrebu 1949. godine, rad pokojne Marije Šokec-Čizmarove).

I novija pisanica ima motiv kao rezultat uspješnosti postezavanja određenog izraza na jajetu. Stvaratelj kaže da se ne može bilo što uzimati kao motiv na jajetu. U odabiru motiva ima i onih koji su nezahvalni za potpuno i cjelovito izražavanje stvaratelja. To mogu biti šipkovi cvjetovi, vrtne ruže, jer se njihovim prikazivanjem ne može do kraja postići realnost prikaza, dakako prirodna, za kojom svaki stvaratelj pisanice teži. Zahvalni motivi bivaju izmišljeni cvjetovi (produkt mašte), te pojedinačni pravi cvjetovi: đurđice, klinčića, maćuhice, hrastov žir i list, jelenji rogovi i glava, srce, leptiri, višnja, (plod i list). U njihovu ostvarenju koriste se osnovne boje: crvena, žuta i bijela, tj.

- a) izmišljen cvijet rađen je u crnoj, crvenoj i bijeloj boji;
- b) đurđica rađena je u bijeloj boji, a unutrašnjost cvijeta se upotpunjuje crvenom;
- c) klinčić je rađen u bijeloj, popunjava se žutom i crvenom (unutrašnjost cvijeta zarezima, točkicama i crticama);
- d) maćuhice se rade u bijeloj i žutoj a dopunjavaju se crvenom;
- e) hrastov list i žir boji se bijelom, žutom i crvenom;
- g) dva srca boje se bijelom i dopunjuju crvenom;
- h) leptiri, bijelom nacrtani, dopunjuju se žutom i crvenom;
- i) višnja i list rađeni su bijelom bojom i dopunjeni crvenom;
- j) golub se crta bijelom bojom i dopunjava crvenom;
- k) križ se crta žutom i dopunjava crvenom bojom.

Zanimljivi su tekstovi na pisanicama. Njima se htjela izraziti jezgrovitost promišljanja, kratka poruka i osnovna misao. Ponajčešće je i taj dio posla ovisio o samome stvaratelju pisanice. Lirski obojena stvarateljeva duša mogla je s malo teksta reći puno i zadovoljiti onoga kome se pisanica poklanja ili prodaje. Ponajviše su tekstovi na pisanicama bili ljubavni, pokumski, pobratimski, ponekad poruge i pokude: *Mili, dragi, s plave joke, gda mi doješ pod obloke? Ovo jajce znak ti budi, da te moje srce ljubi! Leti golub vu visine, nosi pismo iz daljine! Suknja moja z granama, pozdravi mi dragana! Ovo se jaje za uspomenu daje. Srce tvoje divni poj, a trsek je život moj! Joko crno, prsten plavi, nigdar me ne zaboravi! Mili, dragi, s plavim jočima, zate nebi ni noge smočila!*

Jaje-pisanica nije služila samo kao ukras mladima, ponajčešće djevojčicama, djevojkama, dječarčićima i mladićima. Pisaničari su stvarali, pisali i ukrašavali jaja za najveći kršćanski blagdan Uskrs, Uskrсни ponedjeljak, Matkinu nedjelju. U prošlosti Podravske Sesveta bio je poznat običaj Matkanje. Matkanja nije moglo biti ako nije bilo pripljemenih pisanica.

Matkanje je običaj kumljenja djevojaka i djevojaka, mladića i mladića, mladića i djevojaka. Matkanje ima i neke faze svoga odvijanja. Prvo je narudžba jaja-pisanica, drugo dogovor o matkanju na prvu nedjelju poslije Vuzma (Uskrsa), a na Matkinu nedjelju. Matkali su se dečki, dekle i djeca. Samo matkanje odvijalo se na ulici (pred crkvom) ili u dvorištu, sve prema ranijemu dogovoru. Kad su dolazili dečki, dekle i djeca na zakazano mjesto počeo je razgovor pitanjima: - *Očeš se matkati Marica? (Ivica, Jelica, itd.) - Očeš mi biti matka? Druga bi odgovorila: - Oču! - Ali si bumo navek govorele "Matka" (kao govorena riječ do smrti).* Samo matkanje proticalo je na slijedeći način: mijenjali su dečki pisanice s deklama, dekle i dekle, dekljčke i dekljčke, dječaci i dječaci i mješovito. Ljubili su se tom prigodom iako dosta stidljivo. Veselje je potrajalo iza toga plesanjem vuzmenog kola, uz igre i šale. Poštovanje matke i matkeša bilo je veliko. Uvijek su se prisjećali tog trenutka i međusobno posjećivali. Svi su se međusobno pomagali i poštovali. Tim običajem kao da se ostvarivao neki oblik međusobnog rodbinstva. Razina njihove veze bila je u smislu sestre i brata ("čče" i "bačeka"). Nije bilo ni jednog važnijeg obiteljskog posla ili događaja u kojem ne bi bila prisutna matka ili željeni matkeš. Nezamislivo je bilo zaboraviti ili izostaviti tako prisnu osobu s proslava imendana, rođenja novog člana porodice, svatova, ili smrti, žetve, berbe i sl. Značajno je bilo i čuvanje pisanica kao dara i uspomene na Uskrs u kupici (čaši) na prozoru, sve do Trojaka (Duhova). Poslije Duhova iste su stajali na ormar (za ruho) i tamo su stalno stajale.

Kristina i Ivan Cugovčan,
zasigurno nastavljajući
pisanja pisanica.

Pisatelj pisanica, Josip Cugovčan, smatra da je jaje uzimano za izradu pisanica jer označava svojim postojanjem buduću život. To je određena stvarnost, koja preobraženjem donosi život - pile. Samo jaje smatra predmetom. Treba jedan postupak i nešto se dogodi. To je period čekanja i novog rađanja. Može se reći da je nekome smrt, dok drugome radost, život. Mućak ili "šlaprček" označava ništavilo, promašaj života (zlo, pakao)...

Josip je prvu pisanicu izradio 1976. godine i ona se čuva u obiteljskoj zbirci. Godina 1991. prekretnica je u njegovu radu, što se tiče pisanja pisanica. Te godine sudjeluje u Zagrebu (Etnografski muzej) kao stvaratelj i pisatelj pisanica na izložbi Uskršni običaji sjeverozapadne Hrvatske. U 1992. i 1993. godini ponovo je gost Etnografskog muzeja u Zagrebu (demonstrira pisanje pisanica i izlaže ih za posjetitelje). Njegova pisanica nalazi se u Pomorsko-povijesnom muzeju u Rijeci. Za Muzej Hrvatske bratske zajednice (SAD) u Pittsburgu izrađuje petnaestak pisanica. Gostovao je u dječjim vrtićima Novog Zagreba (Dugave, Prečko), izrađivao i pisao pisanice pred nakoliko stotina djece.

Svoj uspješan nastup pisanjem i izložbom pisanica imao je u Muzeju grada Virovitice i Muzeju Slavonije u Osijeku. Poslao je pisanice na međunarodnu izložbu (Oslo) u Norvešku. Vrlo uspješno sudjelovao je na izložbi pisanica u Zlataru. Svi Josipovi uspješni nastupi u izradi i na izložbama pisanica popraćeni su TV-emisijama i zapaženim člancima u dnevnom tisku. Za svoj pregalački red primio je dva priznanja Etnografskog muzeja u Zagrebu i zahvalnicu Muzeja Slavonije iz Osijeka. Također je sudjelovao u televizijskoj emisiji Sedma noć i izrađivao pisanice u dobrotvorne svrhe. Na kraju, poželimo Josipu još puno vrijednih ostvarenja u likovnom izražavanju i pisanju sesvečkih pisanica.